

İKTİDAR VE İZDİVAÇ: MEMLÛK-ALTIN ORDA-İLHANLI ÜÇGENİNDE SİYASİ EVLİLİKLER*

Fatma AKKUŞ YİĞİT**

ÖZET

Tarih boyunca devletlerarası ittifaklar tesis etmek ve dostane münâsebetler kurmak için siyasi evlilikler yapılagelmiştir. Bu neviden olmak üzere Memlûk Devleti sultanlarının gerçekleştirdikleri evliliklere bakıldığında, büyük bir kısmının Bahri/Türk Memlûkleri zamanında yakın irtibat halinde oldukları Altın Orda Hanlığı ve İlhanlılarla yapıldığı görülmektedir. Memlûk-Moğol siyasi evlilikleri, devletlerarası siyasi evlilikler (han sülalesine mensup kadınlarla yapılan evlilikler) ve vâfidinin (Memlûk Devleti'ne iltica eden Moğollar) kızları ile yapılan siyasi evlilikler olmak üzere iki gruba ayrılır. İlk gruptakiler Altın Orda Hanlığı ile yapılmış olup genel kabulle iki örneğe sahiptir. Bunlardan ilki Sultan Baybars'ın Sultan Berke Han'ın adı zikredilmeyen kızı ile yaptığı evliliğidir ki kaynaklarda yer almakla birlikte, bu kişinin Sultan Berke Han'ın kızı olduğu şüphelidir. Kesin olan diğer evlilik ise Sultan en-Nâsır Muhammed'in Özbek Han'ın yeğeni (kardeşi Togay'ın kızı) Tulunbiye Hatun ile evliliğidir. İkinci gruptakiler sayıca daha fazladır. Bunlardan bazıları Sultan Baybars'ın, vâfidinin kızlarıyla yaptığı evlilikler ile Sultan Kalavun'un Aşlun Hatun ve oğulları Ali, Halil ve Muhammed'in Mengübek ve Ertekin Hatun ile evlilikleridir. Bu çalışmada söz konusu evlilikler hakkında ayrıntılı bilgi verilecek ve kadınların siyasi hayattaki rollerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Memlûk Devleti, Altın Orda Hanlığı, İlhanlılar, Moğol, Vâfidin (Mülteci), Kadın, Siyasi Evlilik.

ABSTRACT

Throughout the history, political marriages have been arranged to strengthen the alliances and friendships between the states. By this way, in the time of the Bahriyya Mamluks, the sultans of the Mamluk State implemented such political marriages. The political marriages of the

* Bu makalenin hazırlanmasında tarafımızca yürütülen İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 2014-GAP-SBBF-0016 numaralı "Memlûk Devleti'nde Kadının Siyasi ve Sosyal Hayattaki Rolü" başlıklı Bilimsel Araştırma Projesi'nden destek sağlanmıştır. Ayrıca meslektaşım Doç. Dr. Altay Tayfun Özcan'a çalışmayla ilgili değerli yorum ve katkıları için teşekkür ederim.

** Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, fatma.akkus.yigit@ikc.edu.tr

Mamluks to the Mongolians were carried out with the elites of the Golden Hords and the Ilkhanids. The political marriages of the Mamluks and the Mongolians, were of two types: the first type includes the political marriages between the states (that was, political marriages with the female members of the Khan's dynasty); and the other contains the political marriages with the females of the Wafidiyah, the Mongolian commanders taking refuge in the Mamluks. The first type of marriages allegedly consisting of the marriage-based alliances with the Golden Horde has two examples. One of the marriage alliances is the marriage between the Sultan Baybars and the daughter of Sultan Berke Khan whose name is not mentioned in the sources. It is doubtful that this person is the Sultan Berke's daughter. The other marriage is certainly between the Sultan en-Nasır Muhammed and Tulunbiye Khatun, of Chingiz Khan's dynasty. The number of marriages in the above-mentioned second type is higher than those in the first one. The Sultan Baybars married several daughters of the wafadiyah and the Sultan Qalawun got married to Aslun Khatun. Besides of these, the sons of Qalawuns Ali, Halil and Muhammed, got also married to Mengubek and Ertekin. This study thus provides detailed information about these marriages and women's role in political life.

Keywords: Mamluk State, Golden Horde, Ilkhanids, Mongols, Wafidiyah (Refugee), Women, Political Marriage.

Moğolların siyasî ve askerî münâsebetler kurdukları devletler arasında kuşkusuz ki Memlûkler ayrı bir yere sahiptir. Zira Memlûk Devleti, yenilemez olarak addedilen Moğolları gerçek manada durdurabilen tek siyasi teşekkül olmuştur. Sultan Kutuz devrinde Memlûk ordusunun zaferi ile neticelenen Ayn Calut Savaşı'nı (1260) takip eden yaklaşık elli yıllık dönemde, Memlûk Devleti ile İlhanlılar arasında daimi bir mücadele yaşanmıştır. Bununla birlikte iki devlet arasındaki bu savaş hali, Memlûk-Moğol münâsebetlerinin sadece bir yönünü teşkil etmektedir. Nitekim Memlûk Devleti, İlhanlıların rakibi ve düşmanı, Moğol kökenli diğer bir hanlık olan Altın Orda'nın dostu ve müttefiki idiler. Memlûk Devleti'nin İlhanlılarla mücadeleleri ve Altın Orda Hanlığı ile ittifakı hususunda pek çok şey söylenmiştir (Zakirov 1966; Amitai 2004; Spuler 1987; Yakubovskiy 1992; Kafalı 1976; Kamalov 2003; Amitai 1987; Gökbilgin 1972: 1-52; Saray 1989: II, 538-540; Erdem 2001: 35-48; Kanat 2001: 31-45; Uyar 2012: 205-213; Bal 2005: 295-310). Bununla birlikte ilişkilerin bir diğer yönü, şimdiye kadar üzerinde pek fazla durulmamış Memlûk sultanları ile Moğollar arasındaki evlilik ilişkileridir.

Memlûk-Moğol devletleri arasındaki siyasi evlilikler, *han sülalesine mensup kadınlarla yapılan evlilikler ve Memlûk Devleti'ne iltica eden Moğol*

komutanlarının kızlarıyla yapılan evlilikler şeklinde tasnif edilebilir. Ayn Calut Savaşı'nda Moğolları durdurmayı başaran Memlûkler büyük bir şöret kazanmış ve ülkeleri, Moğolların önünden kaçan insanlar için bir sığınak haline gelmiştir. Bu durum Memlûk Devleti'ni yüzyıllarca göç alan bir devlet haline getirmiştir. Kaynaklarda Memlûk Devleti'ne iltica eden veya göç eden bu insanlara "dışarıdan gelen göçmenler" anlamında *Vâfidûn/Vâfidiye* ve "güvenlik, korunma arayanlar" anlamında *Müste'minûn/Müste'mine* denilmiştir (İbn Abdizzâhir 1976: 37, 178; Ayalon 1951: 95; Amitai 2008: 119; Kanat, 2000: 105)¹. Bunlardan Memlûk Devleti üst yönetim mensupları ile evlilik bağı olanlar daha ziyade İlhanlılarla savaştan ve yollarını ayıran Moğol vâfididir.

Gerek Memlûk kaynaklarında gerekse modern tarih yazımında Memlûk Devleti ile Altın Orda Hanlığı arasında yapılan ilk devletlerarası evliliğin Sultan Baybars ile Sultan Berke Han'ın kızının izdivacı olduğu zikredilir. Bu bilgi, genel kabul görmeye birlikte, gerçekten doğru mudur?

Sultan Baybars ve Berke Han'ın Kızının Evliliği Meselesi

Sultan Baybars'ın Altın Orda hanı Berke'nin kızı ile evliliği meselesine geçmeden evvel iki sultan dönemindeki münâsebetlerin seyrine kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Ayn Calut Savaşı'nın ardından Memlûk Sultanı Kutuz'u öldürerek sultanlık makamına oturan Baybars; esmer, uzun boylu, ve mavi gözlü bir Kıpçak Türkü² idi. 1223 yılı civarında Deşt-i Kıpçak'ta doğan Baybars, bir yağmadan sonra tacirler tarafından satın alınarak Mısır'a getirildi. Cesareti ve kabiliyetiyle dikkat çekerek, Eyyûbî Sultanı el-Melik es-Salih'in özel birliği olan *Bahri Memlûkler* arasına katıldı (Khowaiter 1978: 6-7; Şeşen 2009: 9-11; Zakirov 1966: 36-37; Köprülü 1979: 361).

Memlûk-Altın Orda münâsebetleri Sultan Baybars'ın cülusundan hemen sonra 1261 yılı başlarında Altın Orda Hanı Berke'ye elçi göndermesiyle başladı. Bu elçilik heyetinin en önemli vazifesi, Kafkasya'daki anlaşmazlıktan dolayı İlhanlılarla ilişkileri gerilen Altın Orda Hanı'nı Hülegü'ye karşı bir ittifak kurmaya razı etmektir. Sultan Baybars, 1262 yılı Kasım ayında ikinci bir elçilik heyetini hediyeler ve yeni halife el-Hâkim'in soy şeceresi eşliğinde Altın Orda'ya gönderdi. Aynı yılın Eylül/Ekim aylarında İlhanlılardan kaçarak Memlûklere iltica eden Berke Han'ın iki komutanı da bu heyette yer alıyordu. İskenderiye'den deniz yoluyla Konstantinopolis'e, buradan da Altın Orda Hanlığı'nın başkenti Saray'a giden heyet, görevini tamamladıktan

¹ Vâfidinin özellikle Memlûk askeri hiyerarşisindeki yeri ve istatistik bilgisi için bkz. David Ayalon, "The Wafidiya in the Mamluk Kingdom", *Islamic Culture*, S. XXV, Jubilee Number, I, Hyderabad-Deccan, 1951, s. 89-104 ve Nakamachi Nobutaka, "The Rank and Status of Military Refugees in the Mamluk Army: A Reconsideration of the Wafidiyah", *Mamluk Studies Review*, Vol. X, No. I, 2006, s. 55-81.

² Kıpçaklar hakkında ayrıca bkz. Mehmet Çoğ, "Ortaçağ'da Kafkasya Havzasında Kıpçaklar", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2015, (19), s. 57-74.

sonra 21 Mayıs 1263'te yanlarında Berke Han'ın cevabî mektubunu taşıyan ilk Altın Orda elçilik heyetiyle birlikte yine deniz yoluyla Kahire'ye döndü (Baybars ed-Devadar 2001: 114; İbn Abdizzâhir 1976: 88-89; Tiesenhausen 1941: 113-116, 159-162; Khowaiter 1978: 44-45; Şeşen 2009: 162).

Berke Han mektubunda; memleketinde çok sayıda Moğol kumandanı ve askerinin Müslüman olduğunu, 13 Ocak 1263'te kazandığı Terek Zafe-rî'ne (Reşîdüddin Fazlullah 2013: 69-70; Boyle 1968: 353, 354; Kamalov 2003: 58, 59) gönderme yaparak, Cengiz Yasası'na uymayıp sadece kan döken Hülegü'yü mağlup ettiğini bildirmekte ve Baybars'tan ona karşı Fırat hududuna asker göndermesini istemektedir (Baybars ed-Devadar 2001: 112-114; Tiesenhausen 1941: 123; Khowaiter 1978: 46-47; Şeşen 2009: 163). Sultan Baybars'ın nezdinde bu cevabın ne derecede büyük memnuniyetle karşılandığı, uzunca bir süre Kahire'de kalacak olan elçilik heyetine gösterilen izzet-i ikramdan anlaşılmaktadır. Dahası Baybars, 7 Temmuz 1263'te Cuma namazında kendi adına okunan hutbeye Berke Han'ın adını da eklemiştir ki bu tutum Baybars ile Berke arasındaki münâsebetlerin bir bakıma İslam temelinde görüldüğü veya bu şekilde gösterilmeye çalışıldığı hususunda değerlendirilebilir.

Berke Han'ın elçilik heyeti 25 Temmuz 1263'te beraberlerinde Memlûk elçilik heyeti ve Hanlarına sunulmak üzere Baybars tarafından kendilerine teslim edilen kıymetli hediyelerle birlikte deniz yoluyla Kahire'den hareket etti. Konstantinopolis'e vardıklarında Hülegü'nün müttefiki ve Berke Han'ın düşmanı Bizans İmparatoru VIII. Mihail tarafından alıkonuldular. Sultan Baybars ve Berke Han'ın baskısı sonucunda serbest bırakılan heyet, Saray'a giderek Berke Han'ın huzuruna çıktı. Heyet görevini tamamladıktan sonra Berke Han'ın elçileri ve cevabî mektubuyla Altın Orda topraklarından ayrılarak 3 Eylül 1264'te Mısır'a dönebildi (Baybars ed-Devadar 2001: 114; Tiesenhausen 1941: 134, 239; Şeşen 2009: 163). 1265 yılında Sultan Baybars'ın yeni bir elçilik heyetini Altın Orda'ya gönderdiği, heyet Konstantinopolis'e vardığında Berke Han'ın ölüm haberi üzerine, mektup ve hediyeleri yeni hükümdar Mengütemir'e takdim ettiği bilinir (Şeşen, 2009: 163-164). Bundan sonra da elçi teatileri kesintilerle de olsa devam etmiştir (İbn Şeddad 2000: 7; Broadbridge, 2001: 95-105).

Memlûk kaynaklarında Sultan Baybars'ın Berke Han'ın kızıyla evlendiği bildirilmesine rağmen, hiçbir elçilik teatisinde veya başka bir sebeple bu evlilikten bahsedildiği görülmemektedir. Kaynaklarda verilen benzer bilgilerde ayrıntılara yer verilmesine karşı, aynı kaynaklarda Cengiz Han soyuna mensup bir hanımla yapılan böylesi önemli bir evliliğe dair hiçbir ayrıntı verilmemesi dikkat çekici ve şüphe uyandıran bir durumdur. Dahası Baybars'ın Moğol emirlerinin kızlarıyla yaptığı diğer evliliklerin dahi kaynaklarda daha fazla yer bulmuş olması bu şüpheyi kuvvetlendirmektedir. Bu noktada Baybars'ın bu hanımı, gerçekten Berke Han'ın kızı mıdır yoksa başka birisi midir sorusu mutlak surette akla gelmektedir.

Bu hususta kanımızca iki teori üretilebilir. Bunlardan ilki, her iki hükümdarın tahta çıkmadan önce söz konusu evliliğin gerçekleşmiş olması ihtimalidir. Zira Baybars'ın bu evlilikten doğan oğlu, Kahire yakınındaki Uş'ta 1260 yılı Ocak veya Şubat ayında dünyaya gelmiştir (İbn Şeddad 2000: 116; İbn Tagrıbirdî 1992: C. VII, 159, 223; en-Nüveyrî 2004: C. XXX, 235; Mufaddal b. Ebî'l-Fadâil: 455). Baybars bu oğluna Berke adını vermiştir. Adını, anne tarafından dedesi Berke'den alan torun Berke, babasından sonra tahta çıkmıştır. Altın Orda hükümdarı Berke Han, 1240'ların başında Müslüman olmuş, 1257'de Altın Orda tahtına oturmuştu. Berke'nin Harizmşah ülkesinde, Baybars'ın da Suriye'de iken birbirleriyle irtibat kurmuş olabilecekleri varsayılsa da bu oldukça zayıf bir ihtimal olarak görülmektedir. Ayrıca Altın Orda hükümdarı Berke Han'ın soy şeceresine bakıldığında evlat sahibi olmadığı görülmektedir (Rashiduddin Fazlullah 1999: 353; Barthold 1979: 555; Konukçu 1992: 506). Gerçi bu soy şecerelerinde her zaman kız çocuklarının isimleri verilmemekle birlikte, ilerleyen yıllarda Memlûk kaynaklarında bu kızın Memlûk emirleri arasına giren erkek kardeşinden söz edildiğini görmekteyiz. Hal böyle iken bu evliliğin Berke Han'ın kızıyla yapılmış olması ihtimali oldukça zayıflamaktadır.

Diğer teori ise adı geçen kişinin Altın Orda hükümdarı Berke Han değil, Harizmşah komutanlarından Emir Hüsameddin Berke Han olması ihtimalidir. Söz konusu evliliğin gerçekleştiği dönemde Harizm asıllı komutanların Memlûkler arasında varlığı malumdur. Zira Harizmlî Türk emirlerinin en güçlülerinden Hüsameddin Berke Han'ın, Eyyûbî hükümdarı Necmeddin Eyyûb zamanında Hanberdî, Saruhan ve Küşlühan/Güçlühan ile birlikte 1244 (h. 642) yılında on bin Harizmlî savaşı ile Fırat'ı geçerek Eyyûbîlere sığındığı kayıtlıdır (el-Makrîzî 1997: C. I, 419; Gül 2006: 113). Bu ihtimal kuvvetli olmakla birlikte, bir komutanının niçin han unvanını kullandığı önemli ancak cevaplanamayan bir sorudur.

Berke Han'ın ismi bilinmeyen kızının Baybars'ın sultanlığı süresince ne derecede etkin olduğu hususu kaynaklara yansımamıştır. Bununla birlikte söz konusu hanımın devlet içerisinde önemli bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Sultan Baybars'ın 1277 yılında Dımaşk'ta vefat etmesinden sonra Baybars'ın ölüm haberini Dımaşk'tan Kahire'ye, Mısır Atabeki olarak baş vezirlik görevini yürüten Bilik el-Hazinedar'a gizlice ulaştırmasına ve böylece tahtın sessiz sedasız el değiştirmesini sağlamış olmasına bakacak olursak, Berke Han'ın kızı tamamen siyasetten tecrit edilmiş bir hayat yaşamıyor, aksine devlet kademesinden bazı kimselerle yakın ilişkiler tesis etmiş bulunuyordu. Bunun yanı sıra ölüm haberinin ulaştırıldığı Emir Bilik'in birkaç hafta geçmeden ölmesi, Berke Han'ın kızı etrafında bir şayanın dolaşmasına neden oldu. Nitekim Mufaddal b. Ebî'l-Fadâil, Emir Bilik'in ölümünde Berke Han'ın kızının parmağı olduğunu ve onu zehirleyerek öldürdüğünü ileri sürer (Mufaddal b. Ebî'l-Fadâil: 455). Bu iddianın ne derecede doğru olduğu veya doğru ise Emir Bilik'in öldürülmesinin gerçek nedeni bilinmemektedir (Mufaddal b. Ebî'l-Fadâil: 453-454). Ancak asıl olan

husus, Berke Han'ın kızının, Baybars'tan olma oğlu Berke'yi tahta geçirebilecek bir zemini sağladığıdır.

Ne var ki tahta çıkan oğul Berke'nin takip ettiği siyaset, ileri gelen emirlerle arasının açılmasına yol açtı. Belki bunda Mufaddal b. Ebî'l-Fadâil'in anlattığı gibi büyük emirlere karşı tavır alan sultanın annesinin de payı vardı. Bu durumu gören Sultan Berke'nin dayısı, kız kardeşiyle görüşerek bu yanlıştan dönülmesi için kendisini ikaz etti. Kardeşinin telkiniyle annesi, Sultan Berke'yi emirlerle anlaşması konusunda ikna etti. Hatta kendisi Şemseddin Karasungur ile birlikte arabuluculuk yapmak üzere isyan eden emirlerle görüştü (Mufaddal b. Ebî'l-Fadâil: 455). Bu görüşmeler neticesinde tutuklu emirler hapisten çıkarılarak tekrar eski görevlerine getirildiler (el-Makrîzî 1957: C. I/II, 645-646). Ancak müverrih el-Makrîzî'nin dediği gibi artık kalplerde düşmanlık yer etmişti. Zira daha sonra Sultan Berke'nin büyük emirlerle arası tekrar açıldı ve tahttan feragat etmek zorunda kalarak Kerek'e sürgün edildi (17 Ağustos 1279). Burada kardeşi Hızır ile birlikte isyana kalkıştırsa da başarılı olamadılar. Çok kısa bir süre sonra 14 Mart 1280 tarihinde Berke'nin Kerek'te bir oyun esnasında atından düşerek öldüğü haberi geldi. Mute'de Cafer b. Ebi Talib'in yanına defnedilen Berke'nin cenazesi daha sonra annesi tarafından Dimaşk'a getirildi ve 1280/1281 (h. 680) yılında babası Sultan Baybars'ın yaptırdığı Zahiriy Medresesi'ne nakledildi (İbn Abdizzâhir 1961: 297; eş-Şâfiî 1997: 43; Ebû'l-Fidâ, 1997: C. II, 345). Bu ölüm aynı zamanda Sultan Berke'nin annesinin de siyasetten çekilmesi anlamına geliyordu. Nitekim bundan sonra kendisiyle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Sultan Baybars'ın Vâfidinin Kızlarıyla Evlilikleri

Sultan Baybars'ın Moğol asıllı kadınlarla evliliği Berke Han'ın kızı ile sınırlı değildir. 22 Ekim 1262 tarihinde Altın Orda-İlhanlı savaşı sırasında veya hemen sonrasında İlhanlı hizmetindeki Altın Orda birliklerinden bin üç yüz atlı olduğu bilinen büyük bir grup Memlûklere sığındı. Bunlar Altın Orda hükümdarı Berke Han'ın komutanları ve askerleriydi. Berke Han, rivayete göre daha önce onlara yazdığı bir mektubunda Hülegü'nün yanından ayrılıp huzuruna gelmelerini, bir sıkıntı ile karşı karşıya kalmaları durumunda ise Mısır'a Memlûk Sultanı Baybars'a sığınmalarını bildirmişti (Baybars ed-Devadar 2001: 115; en-Nüveyrî 2004: C. XXX, 55; Tiesenhausen 1941: 292). Bu grubun Memlûklere sığınmak üzere geldiklerini haber alan Sultan Baybars, Suriye'deki naiblerine mektuplar göndererek gelen vâfidine iyi davranmalarını, hayvan yemi, koyun vesair ne ihtiyaçları varsa giderilmesini emretti. 1262 yılı sonlarında Kahire'ye ulaşan Kermun, Nogay ve daha pek çok önde gelenin olduğu bu vâfidin grubunu büyük bir hüsnü kabulle karşılayan Baybars, onlara ihsan ve ikramlarda bulundu (Baybars ed-Devadar 2001: 115; İbn Abdizzâhir 1976: 137; en-Nüveyrî, 2004: C. XXX, 55).

Aynı yıl Berke Han'ın Saraghan Ağa ismindeki komutanı da iki yüz atlısıyla Memlûklere sığındı (Baybars ed-Devadar 2001: 115; en-Nüveyrî 2004:

C. XXX, 55; Nobutaka 2006: 65). Saraghan Ağa'ya yüzler emirliği, Kermun ve yanındakilere de tablhaneye emirliği rütbesi ve iktaları verildi. Diğerlerine de daha küçük emirlikler verilerek hepsi lütuflandırıldı (Baybars ed-Devadar 2001: 115; Nobutaka 2006: 65).

Vâfidinin önde gelenlerinden Kermun Ağa'nın üç kızı olup, bu kızlardan biri ile 1265/1266 (h. 664) yılında o sırada Emir rütbesinde ve tıpkı Baybars gibi bir Kıpçak Türkü olan geleceğin sultanı Kalavun evlendi. Kalavun'un bu evlilikten ileride kendisine halef ilan edeceği oğlu Ali dünyaya geldi (Baybars el-Mansurî 1993: 30, 86; Baybars el-Mansurî 1987: 56; el-Makrîzî 1957: C. I/II, 542). Kermun Ağa'nın diğer kızı yine kendi gibi vâfidinden biri ile evlendi. Üçüncü kızı ise Kermun Ağa 6 Ağustos 1266 tarihinde öldükten sonra (el-Makrîzî 1957: C. I/II, 549; en-Nüveyrî 2004: C. XXX, 85) Sultan Baybars ile evlendi. Ancak çiftin anlaşamayarak bir süre sonra boşandığı bu hanımla Nâibü's-Saltana Konduk'un evlendiği kayıtlıdır (Baybars el-Mansurî 1987: 87; Baybars el-Mansurî 1993: 66; Baybars ed-Devadar 2001: 164).

Sultan Baybars'ın ölüm haberini veren kaynaklardan Baybars'ın başka vâfidin kızlarıyla da evlendiği anlaşılmaktadır. Bunlar; Emir Seyfeddin Nogay et-Tatari, Emir Seyfeddin Giray et-Tatari ve Emir Seyfeddin Tammacı'nın kızlarıdır (İbn Şeddad 2000: 116; el-Makrîzî 1957: C. I/II, 640-641; en-Nüveyrî 2004: C. XXX, 235; İbn Tagrıbirdî 1992: C. VII, 160). Bu tarihlerde Baybars'ın Berke Han'ın kızı ile evliliği de devam etmekteydi. Bu kayıttan hareketle, Baybars'ın Sultan olmadan önce Gazze'de evlenip kısa sürede boşandığı Şehrizoriyyeli bir hanım haricinde Sultanlığı zamanında evlendiği kadınların tamamının Moğol asıllı oldukları anlaşılmaktadır.

Sultan Kalavun - Aşlun Hatun Evliliği

Aşlun Hatun, Moğol komutanlarından Emir Suknay (Sunkay/Sögedey?) b. Karaca b. Cengay/Cengan'ın kızıdır (el-Makrîzî 1997: C. III, 301; İbn Tagrıbirdî 1992: C. IX, 123; en-Nüveyrî tarihsiz: C. XXXI, 168; Ebû'l-Fidâ 1997: C. II, 356). Emir Suknay, Sultan Baybars'ın Anadolu üzerine yaptığı Elbistan Savaşı'ndan sonra kardeşi Karamiş (Karamşi/Kurumşi/Kurmuş?) ile birlikte Sancar er-Rumi eşliğinde 1275 yılında Sultan Baybars zamanında Kahire'ye gelmişti (Ebû'l-Fidâ 1997: C. II, 356; el-Makrîzî 1997: C. III, 301; İbn Tagrıbirdî 1992: C. IX, 123). Bu kişi, Sultan Baybars'ın emirlerinden Bicar er-Rumi'nin yakın arkadaşıydı. Suknay ve kardeşi, Sultan Baybars tarafından çok güzel karşılanmış, izzet-i ikram görmüştü (İbn Dokmak 1999: 79). Kendisinden önce Mısır'a gelen vâfidinin çeşitli emirliklere getirilmesine karşın onun bir göreve getirilmemiş olması Mısır'a gelmesinden kısa bir süre sonra hayatını kaybetmesiyle ilgili olmalıdır.

Memlûk kaynaklarında Suknay'ın kızı Aşlun ile ilgili güzel ahlaklı ve üstün vasıflara sahip bir hanım olduğu bilgisi verilir. Kalavun, tahta oturduktan sonra 1282 yılında dikkatini çeken Aşlun'u babasının ölümünün ardından amcası Karamiş'den isteterek nişanlandı. Aynı yıl gösterişli bir düğünle

evlendi (İbn Dokmak 1999: 79; İbn Dokmak tarihsiz: 299; Baybars el-Man-surî 1987: 107; el-Makrîzî 1997: C. III, 301). Sultan Kalavun'un Aşlun Hatun ile evlendiği gün, oğlu Ali de yine vâfidinden Emir Nogay'ın kızı ile evlendi.

Memlûk Sarayı'nda Sultan Kalavun ile yaşamaya başlayan Aşlun Hatun, Memlûk tarihinin adından en çok bahsettiren sultanlarından en-Nâsır Muhammed'in annesidir.

Aşlun Hatun, eşi Sultan Kalavun'un ölümünden sonra (10 Kasım 1290) hayatını, oğlu en-Nâsır Muhammed'e adadı. Dahası o, en-Nâsır Muhammed küçük yaşta tahta çıktığında ötürü devlet işlerinde söz sahibi oldu (en-Nüveyrî tarihsiz: C. XXXI, 168; el-Makrîzî 1957, C. I/III, 793; İbn Tagrıbirdî 1992: C. VII, 93). Üç defa tahta çıkan en-Nâsır Muhammed'in ilk taht tecrübesi, 1293-1294 yılları arasında olmuştu. Tahta çıkan yeni sultan henüz dokuz yaşında olduğundan yönetim, büyük emirlerin elinde idi. Bu nüfûzlu emirlerden Nâibü's-Saltana Zeyneddin Ketboğa ile Vezir Alededdin Sencer eş-Şucâî arasında sürtüşme başlayıp Ketboğa taraftarları, Kalatü'l-Cebel'de bulunan eş-Şucâî'yi muhasara altına aldıklarında Aşlun Hatun, kalenin suruna çıkıp oğlunun tahta oturmasında katkısı olan eş-Şucâî'den ne istediklerini soracak derecede hadiseler müdahil olabilmiş ve bu karmaşa döneminde onlarla istişare ederek oğluna zarar gelmeyeceğine ikna olup onların tarafına geçerek eş-Şucâî'nin Saray'daki çıkış kapısı olan Kulle Kapısı'nı kapatırmaya muvaffak olmuştur (Kopruman 2005: 111).

Sultanlık makamını Ketboğa'ya kaptırmasına karşın oğlunun hayatını korumayı başaran Aşlun Hatun, bundan sonraki birkaç yılını oğlu ile birlikte Kerek'te sürgün olarak geçirmişse de Nâibü's-Saltana Hüsameddin Laçın'ın 1299'daki ölümünden sonra oğlunun tahta yeniden oturmasında etkili olarak adından söz ettirmeyi başarmıştır. Nitekim önde gelen emirlerin, Kerek'te sürgünde bulunan en-Nâsır Muhammed'i tahta davet etmek üzere gönderdikleri Emir Seyfeddin el-Hac Âl-i Melik Cevkender ve Emir Alededdin Sancar el-Cavlı isimli elçiler, Kerek naibi Akkuş el-Efram ile görüştükten sonra nâibin bu haberi Muhammed'e değil de sultanın annesi Aşlun Hatun'a iletmesi, Muhammed'in etrafındaki siyasi atmosferde hâlâ Aşlun Hatun'un ne derecede etkili olduğunu göstermektedir. Bunu Aşlun Hatun'un söz konusu davete ikna olarak oğluyla birlikte Kahire'ye dönmesi ve emirler tarafından hürmetle karşılanan en-Nâsır Muhammed'in, on beş yaşında ikinci defa tahta oturması takip etti (el-Makrîzî 1957, C. I/III, 872; İbn Tagrıbirdî, 1992: C. VII, 93; Kopruman 2005: 113).

Aşlun Hatun'dan son kez en-Nâsır Muhammed'in ikinci dönem saltanatında bahsedilmekte, üçüncü dönem saltanatında (1310-1341) onunla ilgili herhangi bir hadise veya bilgiye rastlanılmamaktadır.

Sultan Kalavun'un oğlu el-Melik es-Salih Alaaddin Ali ve Mengübek Hatun Evliliği

Babası Sultan Kalavun'un Aşlun Hatun ile evlendiği aynı günde, oğlu el-Melik es-Salih Alaaddin Ali de vâfidinden Emir Nogay'ın kızı *Mengübek* ile

evlendi. Bu evliliğin hikâyesi diğerlerinden farklıdır. Zira, Mengübek, Emir Zeyneddin Ketboğa ile evliydi. el-Melik es-Salih Alaaddin Ali onu, bir düğün esnasında görmüş ve çok beğenmişti. Bundan sonra hadiseler Emir Ketboğa'nın karısını boşamasına, Sultan Kalavun'un Mengübek'in babası Nogay'ı İskenderiye Hapishanesi'nden çıkararak Kahire'ye getirmesi ve ihsanda bulunmasına ve ardından da beş bin dinar mehirle Mengübek ile el-Melik es-Salih Alaaddin Ali'nin nikâhlarının kıyılmasına kadar uzandı (Ebû'l-Fidâ 1997: C. II, 349; Baybars el-Mansurî 1987: 107; el-Makrîzî 1957: C. I/III, 709-710).

Müverrih Baybars ed-Devadarî'nin kaydına göre, Sultan Kalavun'un karısı Aşlun Hatun'un bu evlilikte rolü olmuştu. Zira Nogay ile Aşlun Hatun aynı ırktan ve vâfidin idiler (Baybars ed-Devadar, 2001: 138).

el-Melik es-Salih Alaaddin Ali'nin Mengübek ile izdivacından Musa adında bir oğlu oldu. Ne var ki Kalavun'un çok sevdiği ve kendisinden sonra tahta geçmesi için veliaht tayin ettiği oğlu Ali, bir hastalık sonucunda 15 Ağustos 1288 tarihinde henüz otuz yaşına gelmeden öldü (Baybars el-Mansurî 1993: 86; İbn Abdizzâhir 1961: 288-289; İbn Dokmak tarihsiz: 301; el-Makrîzî 1957: C. I/III, 744, 746).

Sultan el-Melik el-Eşref Halil ve Sultan en-Nâsır Muhammed'in Ertekin Hatun ile Evlilikleri

Sultan Kalavun oğlu Ali'nin ölümünden sonra yerine veliaht tayin ettiği diğer oğlu el-Melik el-Eşref Halil de Emir Nogay'ın kızlarından *Ertekin* ile nikâhlanmıştı (Baybars el-Mansurî 1987: 108; Baybars ed-Devâdâr 2001: 249; İbn Abdizzâhir 1961: 44; İbn Habib 1976: C. I, 72; el-Makrîzî 1957: C. I/III, 717; en-Nüveyrî tarihsiz: C. XXXI, 66; İbn Hacer tarihsiz: C. I, 347). el-Melik el-Eşref Halil'in 13 Aralık 1293 tarihindeki ölümünden sonra Ertekin Hatun, 1300/1301 (h. 700) senesinde, Türklerdeki levirat³ usulüne uygun şekilde kocasının kardeşi Sultan en-Nâsır Muhammed ile evlendi. Büyük bir düğün yapılarak, emirlere hil'atlar ve pek çok hediyeler bahşedildi (el-Makrîzî 1957, C. I/III, 917; İbn Hacer tarihsiz: C. I, 347).

Ertekin Hatun'un Sultan en-Nâsır Muhammed'ten 1304 yılının Mayıs ayında bir oğlu oldu. Bebeğe, genç yaşta vefat eden amcasının adı, Ali verildi. Ne var ki Ali, 4 Aralık 1310 tarihinde altı yaşında vefat etti (el-Makrîzî 1997, C. II, 458; İbn Hacer tarihsiz: C. I, 347).

Sultan en-Nâsır Muhammed'in 1317-18 yılında (h. 717) Ertekin Hatun'dan boşandığı görülmektedir. Boşanma haberi, Sultan en-Nâsır'ın mücevherlerinin pek çoğuna el koyduktan sonra onu Memlûk sarayından Kahire'ye indirdiği tarih olan 1319/1320 yılında (h. 719) duyuldu. Boşanmanın ardından Ertekin Hatun'a maaş bağlandı ve bütün ihtiyaçları karşılandı.

³ Genel olarak erkeğin, ölen kardeşinin dul eşi ile evlenmesi şeklinde gerçekleşen bu evlilik türü hakkında bkz. Musa Şamil Yüksel, "Türk Kültüründe Levirat ve Timurlularda Uygulanışı", *Turkish Studies*, C. V/III, Yaz 2010, s. 2027-2058.

Kahire'de bulunan Hare Züveyle'de ikamet ettiği ev için her sene beş bin dirhemin üzerinde para veriliyordu. Bunun yanında et, meyve, şeker, tatlı ve diğer yiyeceklerden de bol miktarda gönderiliyordu (el-Makrîzî 1997: C. II, 527-C. III, 17; İbn Hacer tarihsiz: C. I, 347; en-Nüveyrî 2004: C. XXXII, 51).

Ertekin Hatun, 21 Ocak 1324 tarihinde Kahire'de vefat etti. Ardında zengin bir miras bıraktığı hatta mirasının erkek kardeşi Emir Cemaleddin Hızır b. Nogay ile Sultan en-Nâsır Muhammed arasında ihtilafa sebep olduğu bilinmektedir.

Sultan en-Nâsır Muhammed ve Tulunbiye Hatun Evliliği

1313 yılında Altın Orda tahtına çıkan Özbek Han (1313-1341) çok güçlü ve dirayetli bir hükümdardı. Onun zamanında iki devlet arasında güçlü ticari, diplomatik ve kültürel bağlar artarak devam etti. Özbek Han, seleflerinden Berke Han gibi Hanlığının İslamlaşması politikasını takip ediyordu. Çağdaş Memlûk Sultanı en-Nâsır Muhammed'e gönderdiği mektuplarda Altın Orda'da pek az kâfir kaldığını bildiriyordu. Meşhur seyyah İbn Battuta, 1330'lu yıllarda ziyaret ettiği Altın Orda Hanlığı'nın başkenti Saray'ın zenginliğinden, Özbek Han'ın emriyle burada yapılan camiler, medreseler, türbeler ve saraylardan bahsetmektedir (İbn Battuta 2004: 238, 247; Yakubovskiy 1992: 101).

Sultan en-Nâsır Muhammed, Özbek Han'ı tahta çıkışı dolayısıyla tebrik etmek ve bunun yanında Cengiz Han soyuna mensup bir Altın Orda hatunu ile evlenmek arzusunu bildirmek için bir elçilik heyetini, 1314 yılında Saray'a gönderdi. İki hükümdar ailesi arasında uzun süre devam eden elçi ve hediye teatilerinin ardından Sultan en-Nâsır Muhammed, Altın Orda Saray'ında Memlûk sultanının elçisi olarak çalışan Alaaddin Aydoğdu el-Harizmî'nin de katkısıyla Cengiz Han soyundan Tulunbiye Hatun (Dolunbiye /Tolunbay/Tolunbeg) ile nişanlandı (en-Nüveyrî 2004: C. XXXII, 250; Tiesenhansen 1941: 302).

Tulunbiye Hatun'un Özbek Han'ın kızı mı yoksa yeğeni mi olduğu ile ilgili Memlûk kaynaklarında ihtilaf vardır. el-Makrîzî, Mufaddal b. Ebî'l-Fadâil ve İbn ed-Devâdârî ve İbn Hacer'de Tulunbiye Hatun'un Özbek Han'ın erkek kardeşi Togay'ın kızı olduğu kayıtlıdır (el-Makrîzî 1997: C. III, s. 25; Mufaddal b. Ebî'l-Fadâil: 456; İbn ed-Devâdârî 1960: C. IX, 302; İbn Hacer tarihsiz: C. II, 228). Buna karşılık İbn Dokmak (İbn Dokmak tarihsiz: 353), İbn Tagrıbirdî (İbn Tagrıbirdî 1994: C. X, 38), eş-Şucâî'de (eş-Şucâî 1978: 120, 159) ise Tulunbiye Hatun'un Özbek Han'ın kızı olduğu bilgisi yer almaktadır. en-Nüveyrî'de ise yalnız Cengiz Han soyundan geldiği yazar (en-Nüveyrî 2004: C. XXXII, 250).

Özbek Han, nikâh öncesinde Tulunbiye Hatun için yüksek miktarda mehir isteyince Memlûk elçisi Emir Seyfeddin Otacı yirmi bin dinar mehir verdikten başka düğün eğlencesi için Deşt-i Kıpçak'ta bulunan tacirlerden yedi bin dinar da borç para almıştır (el-Makrîzî 1997: C. III, 25; en-Nüveyrî 2004: C. XXXII, 251; Yakubovskiy 1992: 52). Burada yapılan eğlenceden son-

ra Tulunbiye Hatun, elçilik heyeti ile yüz elli emir, altmış cariye ve başkent Saray kadısından oluşan kalabalık bir düğün alayıyla (el-Makrîzî 1997: C. III, 25)⁴ 17 Ekim 1319 tarihinde Deşt-i Kıpçak'tan Kahire'ye deniz yoluyla hareket etti. Düğün alayı, Konstantinopolis'te bir süre kaldı ve burada Bizans İmparatoru Laskaris tarafından nezaketle karşılandı. Mayıs 1320'de İskenderiye'ye ulaşan Tulunbiye Hatun ve yanındakiler üst düzeyde protokol ile karşılandı ve her tür ihtiyaçları giderildi. Gemiden indirilen Tulunbiye Hatun, altın işlemeli *harkâha*⁵ bindirildi. Hizmetine hüccâblar ve düğün alayını Nil Nehri üzerinden karşı tarafa geçirmek için on sekiz *harrâka*⁶ verildi. Tulunbiye Hatun, altın yaldızlı büyük bir saltanat kayığına, yanındakiler ise diğer kayıklara bindirilerek taşındı. Burada Emir Akboğa Abdulvahid ve pek çok üst düzey emir tarafından karşılanan Tulunbiye Hatun, kayıktan mahfeye bindirilerek omuzlar üzerinde Dehliz Meydanı'na kadar taşındı. Meydanda sultanlara uygulanan protokol gibi, kendisi için hazırlanan atlas ve ipekten yapılmış çadıra getirildi. Günlerce ziyafetler verildi. Üç gün sonra damat Sultan en-Nâsır Muhammed, yanında bulunan Altın Orda, Gürcü ve Bizans elçileriyle birlikte meydana geldi. Müverrih el-Makrîzî, düğün alayıyla birlikte gelen Altın Orda baş elçisi Bayıncar'ın, burada Özbek Han'dan gelen mektubu okuduğunu ve mektupta Özbek Han'ın eğer beğenmezse melikeyi geri gönderebileceği sözlerine Sultan en-Nâsır Muhammed'in "*Biz güzellik aramıyoruz, soylu bir aile ve kardeşimle (Özbek Han) yakınlaşmak istiyoruz ki biz ve o bir parça olana dek*" cevabını verdiğini nakleder (el-Makrîzî 1997: C. III, 25; İbn Hacer tarihsiz: C. I, 471-472). el-Makrîzî'de geçmeyen fakat en-Nüveyrî ve İbn ed-Devâdârî'de zikredilen bir diğer bilgiye göre ise Sultanın, kendine yakın emirlerinden Emir Ergun ve Emir Bektemür es-Sâki'yi gelinin bulunduğu yere göndererek onu görmelelerini emrettiği kayıtlıdır (en-Nüveyrî 2004: C. XXXII, 251; İbn ed-Devâdârî 1960: C. IX, 302).

Neticede büyük muhabbet ve törenlerle karşılanan Tulunbiye Hatun ile Sultan en-Nâsır Muhammed, 13 Mayıs 1320'de otuz bin dinar olarak belirlenen mehir üzere, Kadı el-Kudat Bedreddin Muhammed b. İbrahim tarafından kıyılan nikâhla evlendiler ve nikâh, Kâtibüssır Alaaddin Ali b. el-Esir tarafından kaleme alındı. (en-Nüveyrî 2004: C. XXXII, 251; el-Makrîzî 1997: C. III, 26; İbn Dokmak 1999: 126; İbn ed-Devâdârî 1960: C. IX, 303; Kortantamer 1993: 39; Kafalı 2007: 108). Nikâh günü emirlere beş yüz hil'at ve hanımlarına da hediyeler dağıtıldı, bol bol inamlar verildi. Bunlar dışında en-Nüveyrî'nin Tulunbiye Hatun için hazırlanan odanın güzelliğini anlat-

⁴ en-Nüveyrî'de rakam vermeden elçilik heyetinin yanında birkaç kadın ve Saray Kadısı olarak kayıtlıdır (a.g.e., C. XXXII, s. 251). İbn ed-Devâdârî'de ise iki bin dört yüz kişi olduğu ve yolda dört yüz kişinin öldüğü kayıtlıdır. (a.g.e., C. IX, 302).

⁵ Ahşaptan yapılan ve üzeri ince pamuklu kumaşla kapatılan bir çeşit binek. Bkz. Said Abdulfettah Âşur, *el-Asru'l-Memâlik fî Mısır ve ş-Şam*, Kahire, 1976, s. 434.

⁶ Bir çeşit saltanat kayığı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Burak Gani Erol, *Memlûk Deniz Kuvveti*, Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara, 2012 (basılmamış doktora tezi), s. 52.

mak için “Hiçbir İslam memleketinde bu oda gibi bir oda hazırlanmadığı” (en-Nüveyrî 2004: C. XXXII, 252) ifadeleri de onun için ne kadar özenildiği hakkında ilginç ve ayrıntılı bilgilerdendir ki bu Memlûk Devleti’nin Altın Orda Hanlığı ile ilişkilerine ne denli kıymet verdiğinin göstergesidir.

Tulunbiye Hatun ile birlikte gelen heyet, her tür ihtiyaçları karşılandıktan ve Özbek Han ve yanındakiler için hazırlanan hediyeleri aldıktan sonra 1321’de Mısır’dan ayrıldılar (en-Nüveyrî 2004: C. XXXII, 252).

Memlûk Devleti hakkında kıymetli bilgiler veren müverrih İbn ed-Devâdârî, bu evlilikten bahsederken gelinin ailesinin Tatarların en büyük soyu olan Batu soyundan geldiğini, hatta meşhur Sultan Baybars’ın bile böyle bir mutluluğa erişmediğini kaydeder. “Özbek Han’ın kızının sultanımızın istetmesi üzerine gelmesi ve onların sultanımıza yakın olmak için karşılık vermeleri sultanın en büyük saadetlerindedir” diyerek böyle bir şeyin Mısır hükümdarlarından hiç birisine nasip olmadığını belirtir (İbn ed-Devâdârî 1960: C. IX, 303-304; Kortantamer 1993: 39).

Yine kaynaklarda *es-Sitr er-Refi* unvanıyla yüceltilen ve *Hond el-Kübra* makamına gelen Tulunbiye Hatun’un 1326 yılının Ağustos/Eylül ayında Sultanın kızı ve oğlu Ebu Bekir ile birlikte Naibü’s-Saltana Emir Ergun’un refakatinde Hicaz’a gittiği ve hac vazifesini ifa ettikten sonra Kahire’ye döndüğü kayıtlıdır (en-Nüveyrî 2004: C. XXXII, 165; el-Makrîzî 1997: C. III, 48).

Özbek Han 1320/1321 yılında (h. 720) Memlûklerle kuvvetli münâsebetlerine dayanarak düşmanı İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han’a (712-732) karşı onlardan yardım istemiş ve Sultan en-Nâsır Muhammed onun bu isteğini hemen kabul etmişti. Memlûkler ve İlhanlılar arasında uzun süredir devam eden düşmanca münâsebet, 1320 yılından sonra düzelmiş ve iki devlet arasında barış yapılmıştı. Değişen bu durumla birlikte Sultan en-Nâsır Muhammed, İlhanlı hükümdarı Ebu Said’e karşı Özbek Han’a yardım etmekten vazgeçti. Bunun üzerine Memlûk Devleti ve Altın Orda Hanlığı arasında soğuk rüzgarlar esmeye başladı.

Sultan en-Nâsır Muhammed’in Tulunbiye Hatun ile evliliği, tamamen siyasi bir evlilik olduğu için bu yeni durumdan etkilendi. Zira bu evlilik, İlhanlılara karşı Altın Orda ile dostluk ilişkisine dayanıyordu. İlhanlılarla düşmanlık sona erince en-Nâsır, zevcesi Tulunbiye Hatun’u sekiz yıl sonra 1328’de boşadı. Boşanmanın hemen ardından 9 Temmuz 1328’de Bilad-ı Özbek’ten yani Altın Orda’dan gelen Emir Mengliboğa es-Silahdar ile evlendirildi (eş-Şucâî 1978: 120; el-Makrîzî 1997: C. III, 109-110). Emir Mengliboğa’nın ölümünün ardından da 1334/1335 yılında (h. 735) Altın Orda’dan Tulunbiye Hatun’un düğün alayı ile birlikte gelen ve en-Nâsır Muhammed’in en yakın emirlerinden olan Emir Kosun’un kardeşi Emir Susun ile ve ondan sonra da Nâib Emir Ömer b. Ergun ile evlendirildi (eş-Şucâî 1978: 120; el-Makrîzî 1997: C. III, 184).

Sultanın kendisini boşayarak başka emirlerle evlendirdiği Tulunbiye Hatun’un durumundan haberdar olan Özbek Han, 1334/1335 yılında (h. 735) Kahire’ye sert bir mektup göndererek Tulunbiye Hatun’u geri götür-

mek istediğini bildirdi. Ancak elçiye, Tulunbiye Hatun'un öldüğü söylenerek hediyelerle uğurlandı (el-Makrîzî 1997: C. III, 184). Hâlbuki eş-Şucâî'de Tulunbiye Hatun'un, 8 Eylül 1340 tarihinde öldüğü kayıtlıdır (eş-Şucâî 1978: 120) ki bu Özbek Han'ın mektubunun Mısır'a ulaştığı sırada Tulunbiye Hatun'un hayatta olduğuna işaret eder. Sultan en-Nâsır Muhammed'in niçin böyle bir tutum takındığı bilinmemektedir. Bununla birlikte herhalde onun bu tutumu, Altın Orda Hanlığı ile ilişkilerinden bağımsız değildi.

Memlûk Devleti ile Altın Orda Hanlığı arasındaki bu hadiseden sonra taraflar arasındaki ilişkiler kesilmemiş, elçi teatileri devam etmiştir. Bunlardan 1338 yılı sonunda Kahire'ye gelen Altın Orda elçisinin farklı bir isteği vardır. Özbek Han'a gönderilmiş olan Memlûk elçisi Emir Sertaktay ile birlikte Özbek Han'ın elçilik heyeti 28 Aralık 1338'de Kahire'ye geldi. Özbek Han, üç köle (memalik) ve çok sayıda sincabın da içinde bulunduğu pek kıymetli hediyeler göndermişti. Gelen elçilik heyeti gayet iyi bir şekilde uğurlandı. 11 Ocak 1339 tarihinde Sultanın huzuruna çıkan elçi, bu defa Özbek Han'ın Sultan en-Nâsır'ın kızlarından birini gelin olarak istediğini bildiriyordu (el-Makrîzî 1997: C. III, 251). Sultan en-Nâsır Muhammed, Özbek Han'ın niyetinin evlilik yoluyla bağları güçlendirmek değil, Tulunbiye Hatun'a yapılanlara karşılık vermek olduğunu anladı. Bu sebeple kızlarının yaşlarının küçük olduğunu, en büyüğünün bile henüz altı yaşına vardığını ancak evlilik çağına geldiğinde onu hazırlayıp göndereceğini söyleyerek siyasi bir manevrayla bu ricayı kibarca reddetti (el-Yûsufî 1986: 452). Hâlbuki onun evlenecek çağda kızlarının olduğu, bu tarihten çok kısa bir zaman sonra Dimaşk naibi Tengiz'in oğulları ile iki kızını nişanlamasından anlaşıl-maktadır (Akkuş Yiğit 2014: 136).

Altın Orda Hanlığı ile yapılan bu yıldız evlilikten sonra, İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın elçisinin 1323 yılı Haziran ayında Kahire'ye geldiği görülmektedir. İlhanlı hükümdarı, elçisi marifetiyle gönderdiği mektubunda Sultandan kızlarından birini, Nâibü'l-Meliki olan Emir Çoban'ın oğlu için istemektedir. Ancak Memlûk Sultanı, kızının henüz beş yaşında olduğunu, evlenme çağına geldiğinde bu isteğine cevap vereceğini söyleyerek teklifi reddetti. İlhanlı elçisi, Moğol asıllı Memlûk Emiri Aytmış eşliğinde Gazze'ye kadar uğurlanarak yolcu edildi (en-Nüveyrî 2004: C. XXXII, 49). Bu tarihten üç yıl sonra 1326'da Emir Çoban, sûfi ileri gelenlerinden üç kişi ile birlikte gönderdiği elçilik heyeti vasıtasıyla oğlu için Sultanın kızlarından birisini tekrar istemişse de olumlu bir netice alamamıştır (en-Nüveyrî 2004: C. XXXII, 189).

Yine 30 Nisan 1329 tarihinde Ebu Said Bahadır Han'ın Timurboğa isimli elçisi, yanında çok değerli on iki at ve diğer bir kısım kıymetli hediyelerle Kahire'ye gelerek Ebu Said'in kendisiyle akrabalık ilişkisi kurmak istediğini ve kızlarından biri ile evlenmek arzusunda olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Sultan bir kez daha kızının küçük olduğunu ancak üç sene sonra bu isteğinin yerine getirebileceğini söyleyerek yine ret cevabı verdi (el-Makrîzî 1997: C. III, 118; İbn Dokmak 1999: 130; İbn Dokmak tarihsiz: 358; Ebû'l-

Fidâ 1997: C. II, 450). Netice itibariyle İlhanlılar, dostluk ilişkilerini kuvvetlendirmek amacıyla Memlûk sultanı ile akrabalık bağı kurmak istemişler ancak Sultan en-Nâsır Muhammed ısrarlara rağmen bu isteklerini sürekli geri çevirmiştir.

Sultan en-Nâsır Muhammed'in çok sayıda cariyesinin olduğu bilinmektedir. Bunlardan *Urdu* adında Tatar asıllı cariyesi dikkat çekmektedir. Zira Urdu, Sultan en-Nâsır Muhammed'den sonra tahta oturan oğlu Küçük'ün annesidir (İbn Hacer tarihsiz: C. I, 348; Kortantamer 1993: 51). en-Nâsır Muhammed'in güzelliği ile dillere destan olan nikahlı hanımı ve oğlu Anuk'un annesi Hond Togay da Moğol asıllı hanımlarından biri olup, en-Nâsır Muhammed üzerinde oldukça etkili olmuştur (İbn Hacer, ed-Dürer, C. II, s. 322; Akkuş Yiğit 2015b: 47, dpn. 7).

Memlûk tarihine bakıldığında, Sultanların komşu ve dost devletlerin kızlarıyla evlendikleri ancak kızları için böyle bir durumun söz konusu olmadığı görülür. Memlûk Devleti'ne en ihtişamlı zamanlarını yaşatan Sultan en-Nâsır Muhammed'in on bir kızı olduğu ve hepsini kendi emirleriyle evlendirdiği bilinmektedir (Akkuş Yiğit 2015a: 334).

Sonuç

Memlûk sultanlarının Moğollarla yaptıkları evlilikleri, Cengiz Han soyu ile bağ kurma çabası olarak da değerlendirebiliriz. Zira İlhanlı hükümdarı Abaka'nın elçisi aracılığıyla Sultan Baybars'a "*Sen bir kölesin (memlûk) ve Sivas'ta satın alındın; dünyanın meliklerine nasıl özenirsin?*" (İbn ed-Devâdârî 1971: C. VIII, 140) sözü o dönemin telakkisini açıkça ortaya koymaktadır. Memlûk sultanları, Baybars gibi çok başarılı ve hatta Moğolların ilerleyişine son veren bir sultan dahi olsa kölelikten geldikleri için tıpkı Timur gibi, soylu bir aileyle bağ kurma ihtiyacı hissetmişlerdir. Memlûk tarihçisi İbn ed-Devâdârî'nin de dediği gibi, Cengiz Han soyuna mensup bir kadınla evlenmek önemli bir iftihar vesilesidir.

Memlûklerin, İlhanlılara karşı önemli başarılar kazanmalarında Altın Orda Hanlığı ile dost ve müttefik kalmalarının önemi büyüktür. Elbette bunda onlarla yaptıkları evliliklerin payı göz ardı edilemez. Memlûkler, İlhanlılardan kaçarak kendilerine sığınan Moğol komutan ve askerlerini büyük hüsnü kabulle karşıladıkları, ihsanda bulunarak emirlikler verdikleri gibi onların kızlarıyla evlenerek Moğollarla bağlarını güçlendirdiler. Bu kadınlar, Memlûk Sarayı'nda *Hond el-Kübra* gibi üst düzey makamlara gelerek nüfuz sahibi ve geleceğin valide sultanları oldular.

Türk ve Moğol toplumunda ve yönetiminde kadının yeri önemlidir. 1330'lu yıllarda Deşt-i Kıpçak'tan geçen meşhur seyyah İbn Battuta'nın "*Bu ülkede kadınlara karşı şaşılacak kadar büyük bir saygı gördüm. Onlar erkeklerden çok saygı görürler*" (İbn Battuta 2004: 246) ifadeleri ve İbn Fazlullah el-Ömerî'nin "*Kıpçak halkı halifenin yaptığı kanunlara göre hareket etmez. Kadınlar erkeklerle birlikte yönetime katılırlar. Verilen emirler han ve hatunlardan hatta daha çok hatunlardan çıkar*" (İbn Fazlullah el-Ömerî 1986:

121) sözlerinden de anlaşıldığı gibi Memlûk sarayındaki kadınlar da muhakkak ki özgüvenleri ile sarayda temayüz etmiş, saygı duyulan kadınlardı.

Memlûk-Moğol evliliklerinin hikâyeleri, Memlûk aile hayatının özelliklerini ortaya koyması bakımından da önemlidir. Memlûklerde eşi ölen kadının, kocasının erkek kardeşiyle evlenmesi (levirat) pek tabii karşılanırdı. Ertekin Hatun'un, el-Melik eş-Eşref Halil'in ölümünden sonra kayınbiraderi en-Nâsır Muhammed ile evlendirilmesi örneğinde olduğu gibi. Bu eski bir Türk âdetidir. Bunun yanında Memlûk tarihinde boşanan veya kocası vefat eden kadınların çok sayıda evlilik yaptıklarına dair de sayısız örnek vardır. Keza Tulunbiye Hatun, en-Nâsır Muhammed'ten sonra üç evlilik daha yapmıştır. Ancak burada farklı olan Sultan en-Nâsır'ın Tulunbiye Hatun'dan boşanma sebebinin, siyaset gereği olmasıdır. Yine de Tulunbiye Hatun'un anlaşabilmesi için Moğol asıllı emirlerle evlendirilmesine özen gösterilmiştir.

Bütün bunların yanında Sultan Baybars'ın Altın Orda Hanı Berke'nin kızıyla yaptığı sanılan evliliğin, esasen zamanında Eyyûbî Devleti'ne iltica eden Harizmlî komutan Hüsameddin Berke Han'ın kızıyla yapılmış olduğu ve bu yanlıştın tamamen isim benzerliğinden kaynaklandığı sonucu oldukça kuvvetli bir ihtimal olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ YİĞİT, Fatma (2014), "Emir ve Devlet: Dımaşk Nâibi Emir Tengiz'in Hayatı", *Gazi Türkiyat*, XIV, Ankara: 127-144.
- AKKUŞ YİĞİT, Fatma (2015a), "Memlûk Tarihinde Kadın Şarkıcı ve Müzisyenler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX/I, İzmir: 45-62.
- AKKUŞ YİĞİT, Fatma (2015b), "Memlûkler'de Evlilik Hazırlıkları", *Türkiyat Mecmuası*, C. XV Bahar, İstanbul: 331-351.
- ÂŞUR, Said Abdulfettah (1976), *el-Asru'l-Memâlik fî Mısır ve's-Şam*, Kahire.
- AMITAI, R. (1987), "Mongol Raids into Palestine (AD. 1260 and 1300)", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No.2: 236-255.
- AMITAI, R. (2004), *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War 1260-1281*, Cambridge University Press.
- AMITAI, R. (2008), "Mamluks of Mongol Origin and Their Role in Early Mamluk Political Life", *Mamluk Studies Review*, XII-1, Cambridge: 119-137.
- AYALON, David (1951), "The Wafidiya in the Mamluk Kingdom", *Islamic Culture*, S. XXV, Jubilee Number, I, Hyderabad-Deccan: 89-104.
- BAL, M. S. (2005), "Türkiye Selçukluları, Mısır Memlûkleri ve Altın Orda Devleti'nin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. XVII: 295-310.
- BARTHOLD, W. (1979), "Berke", *İA (MEB)*, C. II, İstanbul: 553-555.

- BAYBARS ed-DEVADÂR (2001), *Zübdetü'l-Fikre fî Tarihi'l-Hicre*, (tah. Zübeyde Muhammed Ata), C. IX, yer yok.
- BAYBARS el-MANSÛRÎ (1987), *Kitâb et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fî Devleti't-Türkiyye, Tarih Devlet el-Memâlik el-Bahriyye fî Fetre min 648-711 h.*, (tah. Abdulhamid Salih Hamdân), Kahire.
- BAYBARS el-MANSÛRÎ (1993), *Muhtâru'l-Ahbâr Tarih ed-Devlet el-Eyyûbîyye ve Devlet el-Memâlik el-Bahriyye hattâ sene 702 el-Hicriyye*, (tah. Abdulhamid Salih Hamdân), Kahire.
- BAYBARS TARİHÎ (2000), *Al-Melik Al-Zahir (Baypars) Hakkındaki Tarihin İkinci Cildi*, (Türkçeye çev. Ord. Prof. M. Şerefüddin Yaltkaya), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- BOYLE, J. A. (1968), "Dynastic and Political History of the Ilkhans", *The Cambridge History of Iran*, Vol. V, ed. J.A. Boyle, Cambridge University Press: 303-421.
- BROADBRIDGE, A. F. (2001), "Mamluk Legitimacy and the Mongols: The Reigns of Baibars and Qalavun", *Mamluk Studies Review*, Vol. V: 95-118.
- ÇOĞ, Mehmet (2015), "Ortaçağ'da Kafkasya Havzasında Kıpçaklar", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 19, 57-74.
- EBÛ'L-FİDÂ (1997), *Tarih Ebî Fidâ, el-Musemma el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, C. II, (tah. Mahmud Deyyûb), Lübnan.
- ERDEM, İlhan (2001), "Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılarda Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın Doğu'ya Etkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 31: 35-48.
- EROL, Burak Gani (2012), *Memlûk Deniz Kuvveti*, Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara (basılmamış doktora tezi).
- GÖKBİLGİN, Özalp (1972), "1313-1357 Yılları Arasında Altınordu Devleti", *Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, II/4, Ankara: 1-52.
- GÜL, Muammer (2006), "Harezmi Türklerin Anadolu ve Yakındoğu'daki Roller ve Tesirleri", *Belleten*, C. LXX, S. 257, Ankara: 95-118.
- LEVANONI, Amalia (1995), *A Turning Point in Mamluk History: The Thirth Point Reign of al-Nasır Muhammed Ibn Qalawun 1310-1341*, Leiden-New York-Köln.
- İBN ABDİZZÂHİR (1961), *Teşrifü'l-Eyyâm ve'l-Usûr fî Sireti el-Melik el-Mansûr*, (tah. Dr. Murad Kamil-M. Ali el-Neccâr).
- İBN ABDİZZÂHİR (1976), *er-Ravzü'z-Zâhir fî Sireti el-Melik ez-Zâhir*, (tah. Abdulaziz Huveytir), Riyad.
- İBN BATTUTA (2004), *Büyük Dünya Seyahatnamesi, Tuhfetu'n-Nüzzâr fî Garâibi'l-Emsar ve'l-Acâibi'l-Esfâr*, (çev. Sait Aykut), Ankara.
- İBN ed-DEVÂDÂRÎ (1960), *Kenzü'd-Dürer ve Câmi' el-Ğurer*, C. IX, (tah. Hans Robert Roemer), Kahire.
- İBN ed-DEVÂDÂRÎ (1971), *Kenzü'd-Dürer ve Câmi' el-Ğurer*, C. VIII, (tah. Ulrich Haarmann), Kahire.

- İBN DOKMAK (1999), *en-Nefhatü'l-Mıskiyye fî ed-Devleti't-Türkiyye, min el-Cevheri's-Semîn fî Siyeri'l-Hulefâ ve'l-Mülûk ve's-Selâtin (min sene 637 hattâ sene 805)*, (tah. Ömer Abdüsselâm Tedmurî), Beyrut.
- İBN DOKMAK (tarihsiz), *el-Cevherü's-Semîn fî Siyeri'l-Hulefâ ve'l-Memlûk ve's-Selâtin*, (tah. S. A. Âşûr).
- İBN FAZLULLAH el-ÖMERÎ (1986), *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr Devletü'l-Memâliki'l-Ûlâ*, (nşr. Dorothea Krawulsky), Beyrut.
- İBN HABİB (1976), *Tezkiretü'n-Nebîh fî Eyyâmi'l-Mansûr ve Benîh*, C. I, (tah. M. M. Emin-Dr. S. A. Âşûr), Kahire.
- İBN HACER EL-ASKALÂNÎ (tarihsiz), *ed-Dürerü'l-Kâmine fî A'yani'l-Mi'e es-Sâmine*, C. II.
- İBN TAGRİBİRDÎ (1992), *en- Nücümü'z-Zâhire fî Mülûk Mısır ve'l- Kâhire*, C. VII, (tah. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Lübnan.
- KAFALI, Mustafa (1976), *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul.
- KAFALI, Mustafa (2007), "Özbek Han", *TDVİA*, C. XXXIV, İstanbul: 107-109.
- KAMALOV, İlyas (2003), *Moğolların Kafkasya Politikası*, İstanbul.
- KANAT, Cüneyt (2000), "Gazan Han Zamanında Memlûk Devleti'ne İltica Eden Uyratlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XV, İzmir: 105-120.
- KANAT, Cüneyt (2001), "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XVI, İzmir: 31-45.
- KHOWAITER, Abdulaziz (1978), *Baibars the First: His Endeavours and Achievements*, London.
- KONUĞÇU, Enver (1992), "Berke Han", *TDVİA*, C. V, İstanbul: 506-507.
- KOPRAMAN, K. Y. (2005), "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprman Makaleler*, Ankara: 81-159.
- KORTANTAMER, S. (1993), *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1979), "Baybars I", *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, C. II, İstanbul: 357-363.
- el-MAKRÎZÎ (1957), *Kitâbu's-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, C. I/II, (tah. Muhammed Mustafa Ziyâde), Kahire.
- el-MAKRÎZÎ (1997), *Kitâbu's-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, C. I-III, (tah. Muhammed Abdulkadir Ata), Lübnan.
- MUFADDAL B. EBÎ'L-FADÂİL, *Nehcü's-Sedîd ve ed-Durr el-Ferîd fî mâ ba'd Tarih İbn el-Amid*, (nşr. S. Kortantamer).
- en-NÜVEYRÎ (2004), *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, C. XXX, (tah. Necib Mustafa Fevvâz, Hikmet Küşlü Fevvâz), Beyrut.
- en-NÜVEYRÎ (tarihsiz), *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, C. XXXI, (tah. Necib Mustafa Fevvâz-Hikmet Küşlü Fevvâz), Beyrut.
- NOBUTAKA, Nakamachi (2006), "The Rank and Status of Military Refugees in the Mamluk Army: A Reconsideration of the Wafidiyah", *Mamluk Studies Review*, Vol. X, No. I: 55-81.

- RASHIDUDDIN FAZLULLAH (1999), *Jami'u't-Tawarikh: Compendium of Chronicles, A History of the Mongols*, Part Two, English Translation and Annotation by W. M. Thackston, ed. Ş. Tekin, G. A. Tekin, Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilization.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLAH (2013), *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısım)*, çev. İ. Aka, M. Ersan, A. H. Khelejani, TTK, Ankara.
- SARAY, Mehmet (1989), "Altın Orda Hanlığı", *TDVİA*, C. II, İstanbul: 538-540.
- SPULER, Bertold (1987), *İran Moğolları (Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350)*, (çev. C. Köprülü), Ankara.
- eş-ŞÂFİÎ (1997), *Kitabü'd-Düvel el-İslâm eş-Şerife el-Behiyye ve Zikr mâ Zahara lî men Hikemillah el-Hafîyye fî Celb Tâife el-Etrak ilâ Diyar el-Mısriyye*, (tah. Subhî Lebib-Ulrich Harman), Beyrut.
- ŞEŞEN, Ramazan (2009), *Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*, İstanbul.
- eş-ŞUCÂÎ, (1978), *Tarih el-Melik en-Nâsır Muhammed b. Kalavun es-Sâlihî ve Evlâduhu*, (tah. Barbara Schäfer), Wiesbaden.
- TIESENHAUSEN, W. De (1941), *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, (Türkçe çev. İsmail Hakkı İzmirli), İstanbul, 1941.
- UYAR, Mustafa (2012), "İlhanlı-Memlûk Mücadelesi ve Suriye: Ekolojik Yaklaşımlar", *Beşinci Uluslararası Ortadoğu Semineri (el-Maşrık el-Arabî ve el-Anadol fî el-Usûr el-İslâmiyye)*, 2-4 Kasım 2010, Şam-Suriye, Bildiriler, Elazığ: 205-213.
- YAKUBOVSKİY, A.Yu. (1992), *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. H. Eren, TTK.
- el-YÛSUFÎ (1986), *Nüzhetü'n-Nâzır fî Sireti'l-Melik en-Nâsır*, (tah. Ahmed Huteyt), Beyrut.
- YÜKSEL, M. Şamil, "Türk Kültüründe Levirat ve Timurlularda Uygulanışı", *Turkish Studies*, C. V/III, Yaz 2010, s. 2027-2058.
- ZAKIROV, S. (1966), *Diplomaticheskie Otnişeniya Zolotoy Ordi s Egiptom (XIII-XIV vv)*, Izdatel'stvo Nauka, Moskova.